

Edith Södergran: LANDET SOM ICKE ÄR / KRAJ, KTÓREGO NIE MA

Edith Södergran: KRAJ, KTÓREGO NIE MA

Tęsknię za krainą, której nie ma,
w każdym razie jestem zmęczona tym pragnieniem.
Księżyc opowiada mi srebrnymi runami
o kraju, którego nie ma.
Kraj, w którym wszystkie nasze życzenia cudownie
się spełniają,
kraj, w którym wszystkie nasze kajdany spadają,
kraj, w którym chłodzimy nasze rozpalone czoła
księżycową rosą.
Moje życie było ledwie żarliwym mirażem.
Ale takim, które znalazłam i które naprawdę wygrałam -
drogą do krainy, której nie ma.

W kraju, którego nie ma,
mój kochanek przechadza się w olśniewającej koronie.
Kim jest mój ukochany? Noc jest ciemna,
a gwiazdy migoczą w odpowiedzi.
Kim jest mój ukochany? Jakie nosi imię?
Niebiosa oddalają się coraz bardziej,
a mój mężczyzna niknie w niekończących się mgłach
i nie znam odpowiedzi.
Ale człowiek to właśnie jest pewność.
I wyciąga ramiona wyżej niż wszystkie niebiosa.
I pojawia się odpowiedź: ja jestem tym, którego kochasz i
zawsze będziesz kochać.

wiersz prawdopodobnie powstał jesienią 1922 roku

*

LANDET SOM ICKE ÄR

Jag längtar till landet som icke är,
ty allting som är, är jag trött att begära.
Månen berättar mig i silverne runor
om landet som icke är.
Landet, där all vår önskan blir underbart
uppfyllt,
landet, där alla våra kedjor falla,
landet, där vi svalka vår sargade panna
i månens dagg.
Mitt liv var en het villa.
Men ett har jag funnit och ett har jag verkligen vunnit —
vägen till landet som icke är.

I landet som icke är
där går min älskade med gnistrande krona.

Vem är min älskade? Natten är mörk
och stjärnorna dallra till svar.
Vem är min älskade? Vad är hans namn?
Himlarna välva sig högre och högre,
och ett människobarn drunknar i ändlösa dimmor
och vet intet svar.
Men ett människobarn är ingenting annat än visshet.
Och det sträcker ut sina armar högre än alla himlar.
Och det kommer ett svar: Jag är den du älskar och
alltid skall älska.

*

Edith Irene Södergran (4 kwietnia 1892 w Sankt Petersburgu - 24 czerwca 1923 w Raivoli/Karelia) była fińsko-szwedzką poetką i pisarką.

Była pod wpływem przede wszystkim francuskiej symboliki, niemieckiego ekspresjonizmu i rosyjskiego futuryzmu i jest uważana za założycielkę fińsko-szwedzkiego modernizmu. Ze względu na wczesną śmierć była mało znana za życia. Jednak jej wpływ był znaczący na fińsko-szwedzkich poetów modernistycznych Elmera Diktoniusa (1896-1961), Gunnara Björlinga (1887-1960) i rabina Enckella (1903-1974).

Edith Södergran urodziła się w Sankt Petersburgu w rodzinie mieszczańskiej. Była dzieckiem szwedzkiego ojca i fińsko-szwedzkiej matki, Mattsa i Heleny Södergran. Jako jedyne spośród ich dzieci osiągnęła dorosłość. Prawdopodobnie wzmocniło to pozycję kobiet w rodzinie i mogło być jedną z przyczyn późniejszego feminizmu Edith. Kiedy miała zaledwie kilka miesięcy, rodzina przenieśli się do miasta Raivola, gdzie jej dziadek ze strony matki kupił dom. Niedługo potem ojciec dostał pracę jako nadzorca w tartaku. Trzy lata później firma zbankrutowała, a rodzina popadła w długi. Dopiero spadek po ojcu Heleny przyniósł doraźną poprawę; jednak jego część Matts utracił w nieudanych interesach.

Matka była nerwowa, roztrzęsiona i niespokojna. Edith łączyła bardzo szczególną relacją z matką, z którą spędzała dużo czasu. Edith mieszkała w Raivola do 1902 roku, swojego dziesiątego roku życia. Następnie zamieszkała w przyszkolnym pensjonacie w Petersburgu. Nigdy nie miała wielu przyjaciół, co martwiło jej matkę. Przyjęła zatem dziewczynę w tym samym wieku z Raivoli o imieniu Singa, która miała zastąpić siostrę Edith. Mieszkała jednak z Edith tylko w czasie wakacji. Któregoś dnia Singa uciekła od Södergranów i wszystko wskazuje na to, że w drodze do domu wpadła pod pociąg. Edith zadedykowała jej później wiersz. W 1904 roku Matts Södergran zachorował na gruźlicę i w maju 1906 roku został zabrany do Sanatorium Nummela w Nyland. Wypisany przez lekarzy bez nadziei na wyzdrowienie, zmarł w październiku 1907 roku.

W latach 1902-1909 Edith uczęszczała do niemieckiej szkoły dla dziewcząt St. Petri. Lata szkolne naznaczone były niepokojami i napięciami społecznymi. Wśród wierszy w "Vaxdukshäftet" ("Zeszyte ceratowym"), opisującym lata szkolne, znajdują się także wiersze o tematyce politycznej. W szkole byli koledzy wszystkich możliwych narodowości, w tym Niemcy, Rosjanie, Finowie, Niemcy bałtyccy i Szwedzi. Lekcje skupiały się na językach nowożytnych: Edith uczyła się niemieckiego, francuskiego, angielskiego i rosyjskiego, ale nie pobierała lekcji w swoim ojczystym języku, szwedzkim. Zarówno w szkole, jak i wśród niej i wśród znajomych najczęściej mówiono po niemiecku.

Była inteligentną, szybko uczącą się dziewczynką, nigdy nie potrzebowała dużo czasu na naukę. Jeden z jej kolegów z klasy określił ją jako najzdolniejszą uczennicę w klasie. Najbardziej

interesowały ją lekcje francuskiego, a to zapewne za sprawą nauczyciela Henriego Cottiera, do którego skierowana jest duża część wierszy miłosnych w "Vaxdukshäftet".

W latach szkolnych Edith napisała ponad 200 wierszy, większość po niemiecku, część po rosyjsku i francusku. W 1908 roku zdecydowała się uczynić szwedzki głównym językiem swojego pisania. Przeszła pisać wiersze po niemiecku. Nie była to naturalna decyzja, gdyż nie miała bliskiego kontaktu z literaturą szwedzką, a poezja fińsko-szwedzka także przeżywała kryzys. Ważną zachętę do podjęcia tej decyzji otrzymała od swojego krewnego, fińsko-szwedzkiego językoznawcy Hugona Bergrotha.

Kilka lat później opublikowała wiersz "Hoppet" ("Nadzieja") w czasopiśmie członkowskim Szwedzkiej Partii Ludowej w Helsinkach, nawiązując w ten sposób kontakt z kilkoma pisarzami fińsko-szwedzkimi. Przejście na język szwedzki oznaczało także zwrot w stronę poezji.

W 1908 roku Edith zachorowała na zapalenie płuc. W następnym roku zdiagnozowano u niej gruźlicę. Miesiąc po tym wyniku została zabrana do sanatorium Nummela, gdzie przed śmiercią leczył się także jej ojciec. W tamtym czasie szanse na wyleczenie gruźlicy były niskie, 70-80% chorych umierało w ciągu dziesięciu lat. Edith nie czuła się komfortowo w Nummeli, ponieważ miejsce to było zbyt blisko powiązane ze śmiercią jej ojca. Poczuli się tam jak więźniarka i marzyła o podróży do egzotycznych krajów, przez co zyskała opinię osoby chorej psychicznie.

W pierwszej połowie roku jej stan zdrowia poprawił się i mogła nawet wrócić do domu, ale jesienią jej stan ponownie się pogorszył i ponownie przyjęto ją do Nummeli. W ciągu następnych dwóch lat sytuacja pogorszyła się tak bardzo, że rodzina szukała pomocy za granicą.

Na początku października 1911 roku Edith wraz z matką udała się do Arosy w Szwajcarii. Trzej lekarze, którzy ją badali, zalecili trzy różne metody leczenia. Kilka miesięcy później w sanatorium w Davos-Dorf u doktora Ludwiga von Muralta poczuła się lepiej. Zasugerowano jej wykonanie lewostronnej odmy leczniczej. Jednak przebite płuco stało się bezużyteczne. Po maju 1912 roku nie udało się już wykryć bakterii gruźlicy. W 1914 wróciła do Finlandii. Umarła z powodu nawrotu choroby dziewięć lat później.

Debiut literacki "Dikter" ("Poezja"), wydany jesienią 1916 roku, nie wzbudził większego zainteresowania, choć część krytyków był nim poruszony. Tutaj poetka już pracuje nad skojarzeniowym wierszem wolnym, kładąc większy nacisk na szczegóły niż na wielkie słowa. W dużej mierze unikała rymów końcowych i zamiast tego używała wielu anafor. Wyraz kobiecej, młodej i nowoczesnej świadomości, w takich wierszach jak: "B. in Dagen svalnar..." (~"B. w chłodnych dniach") i "Vierge moderne" (~"Współczesne dziewictwo") były czymś zupełnie nowym w poezji szwedzkojęzycznej.

Po rewolucji październikowej 1917 roku majątek Edith i jej matki był bezwartościowy, ponieważ zainwestowały w rosyjskie papiery wartościowe. Jednocześnie Przesmyk Karelski od wiosny 1918 roku stał się strefą działań wojennych. W Piotrogradzie rozstrzelowano ludzi bez procesu, a Edith wiedziała, że niektórzy z jej kolegów ze szkoły uciekli z miasta. Czytała Fryderyka Nietzschego i dzięki niemu znalazła odwagę, by stawić czoła codzienności, która czasami była nieprzyjemna i upokarzająca.

Jej poetycka reorientacja na "Lirykę wrześniejącą" spotkała się z niewielkim zrozumieniem opinii publicznej. Ona sama wypowiadała się w niechlubnym liście do redaktora helsińskiej gazety "Dagens Press" ("Prasa Codzienna") i chciała wyjaśnić swoje zamiary. Wyjaśniła, że jej poezja nie

jest przeznaczona dla ogółu społeczeństwa i będzie dostępna tylko dla wybranych. W ten sposób sprowokowała jedynie pierwszą debatę na temat niezrozumiałej poezji modernistycznej w języku szwedzkim, która toczyła się w kontekście takich poetów jak m.in. B. Birger Sjöberg, Peter Weiss i Erik Lindegren. Debatę w prasie była prowadzona dość ostro - nikt z dyskutantów nie miał pojęcia, w jakich warunkach żyła poetka: głód, problemy z płucami, groźba wygnania lub śmierć w wojnie domowej. Ale zyskała przyjaciółkę i istotnego sojusznika, młodą krytyczkę Hagar Olsson (1893-1978). Jej, "siostrze", w Rosenaltaret poświęconych jest kilka wierszy. Poza tym trzeci zbiór wierszy jest nadal pod silnym wpływem idei Nietzschego, ale ma też element religijny. Liryczne "ja" postrzega siebie jako proroka.

W zbiorze poezji "Framtidens skugga" (~"Cienie przyszłości") - pierwszą propozycją tytułu było "Köttets mysterier" ("Tajemnice ciała") - ostrzegawcza wizja i niemal kosmiczna energia Edith kulminują w wierszach, które mówią o nowym świecie, obecnym, zdewastowanym przez wojnę i katastrofę. Jej przesłanie nawiązuje do Walta Whitmana i Safony, ale także do Jima Morrisona, kiedy poeta przebiera się za wieszczą, dowódcę wojskowego lub pośrednika wybranego przez Erosa:

*Jag känner dig, Eros:
du är icke man och kvinna,
du är den kraft
som sitter nerhukad i templet
för att resa sig, vildare än ett skrån,
häftigare än en slungad sten
slunga ut förkunnelsens träffande ord över världen,
ur det allsmåktiga templets dörr.*

("Eros hemlighet", tł. przypis 3)

Pomimo wizjonerskiego tonu Edith Södergran była w tym wzniosłym okresie ateistką i zdaniem przyjaciół i sąsiadów odróżniała osobowość od olśniewających królowych i proroków, w których rolę w swojej poezji się zaangażowała. Transformacja, o której pisała, miała nastąpić od nowej ludzkości, kierowanej przez „najsilniejszych innych” (nadludzie Nietzschego, zob. wiersze "Botgörarna" ("Pokutnicy") i "Först vill jag bestiga Chimborazzo" ("Najpierw chcę się wspiąć na Chimborazzo").

Kiedy w swoich wierszach stopniowo ustąpiła miejsca bardziej pozytywnej wierze w naturę i Boga, oznaczało to pewną ulgę ekstatycznych nadziei, które wzniosły ją ponad szarą codzienność, oczekiwania, którego w każdym razie nie można było dotrzymać, ale był to także początek pożegnania z nietzscheańskimi wizjami przyszłości.

Od lata 1920 do późnego lata 1922 porzuciła poezję. Jesienią i zimą napisała swoje ostatnie wiersze, które opublikowała w magazynie "Ultra" dla swoich przyjaciół Hagar Olsson i Elmera Diktoniusa. Porzuciła oczekiwania dotyczące głównej roli dla siebie, ale nie swoje śmiałe kreacje.

Edith Södergran została pochowana na cmentarzu wiejskim w Raivola. Matka przebywała tam do 1939 roku, zginęła podczas ewakuacji podczas wojny zimowej. Na mocy traktatu pokojowego zawartego w Moskwie w 1940 roku. Raivola pozostała terytorium Związku Radzieckiego i do dziś jest częścią Rosji. Grobu poetki nie można już znaleźć, ale w 1960 roku w Raivoli wzniesiono jej pomnik.